

Artikel

Andersglobaliseringsbeweging(en): wat beweegt ze en bewegen ze in dezelfde richting?

Dave Sinardet
Peter Bursens

De kern van de zaak ligt vooral in het feit dat het een 'beweging van bewegingen' is, die soms het beeld van een puzzel oproept: geen enkel stuk is exact hetzelfde maar toch passen ze allemaal in mekaar om één geheel te vormen. Pogingen om deze puzzel te vervolledigen, door de verschillende sub-bewegingen te verzamelen rond één duidelijk, gedetailleerd programma, zijn echter tot nog toe grotendeels mislukt. Het is dus vooral de vraag naar de samenhang van de beweging die essentieel is. Niet enkel voor de beweging zelf, maar ook vanuit wetenschappelijk oogpunt. Dit artikel is een poging om hier toe bij te dragen vanuit een sterk empirische invalshoek. Dat heeft uiteraard zijn beperkingen, maar kan een interessante aanvulling vormen op de waardevolle, meer theoretische beschouwingen over identiteit en samenhang binnen de andersglobaliseringsbeweging die de voorbije jaren gepubliceerd werden.

13

De vraag naar de cohesie van de beweging behelst verschillende dimensies¹. In dit artikel gaan we echter enkel in op de horizontale vorm van cohesie. Dit is de mate waarin over de verschillende sub-bewegingen dezelfde uitgangspunten en strategieën gedeeld worden. Meer bepaald onderzoeken we dit op het niveau van de basismilitanten, via een survey die afgenomen werd tijdens de belangrijke andersglobalistische betoging tegen de bijeenkomst van de Europese Raad te Laken. Zijn de militanten van de overkoepelende beweging enkel of vooral betrokken bij de bezorgdheden van de sub-bewegingen waartoe ze behoren of hebben ze een meer alomvattende visie op de globaliseringsthematiek? En uit zich dit

ook in een gezamenlijk actiefrent? De centrale vraag is dus hoe homogeen de demonstranten zijn op het vlak van opinies, attitudes, strategieën en gedrag. Om deze verschillende aspecten te gaan onderzoeken, baseren we ons op theorieën over de criteria waaraan een (globale) sociale beweging moet voldoen om als dusdanig beschouwd te kunnen worden.

Kenmerken van (globale) sociale bewegingen

De andersglobaliseringsbeweging zou kunnen beschouwd worden als een globale sociale beweging. Dit is immers een beweging die opereert in zowel een glo-

Oikos 34 – zomer 2005

bale, als een lokale, nationale en internationale ruimte (O'Brien, Goetz et al. 2000). Men krijgt dus te kampen met factoren als geografische afstand, taalverschillen en verschillende politieke opportuniteiten en beperkingen per land. Daarom moet aan een aantal voorwaarden voldaan worden om te kunnen spreken van een echte transnationale mobilisatie (Tarrow 2001: 247). De eerste daarvan is globale communicatie, die duidelijk een prominente rol speelt in de andersglobaliseringsbeweging. Andere voorwaarden voor transnationale mobilisatie zijn goedkoop international transport, economische internationalisering (wat gezamenlijke belangen en doelen creëert) en vooral het bestaan van internationale instellingen. De 'lijm' die noodzakelijk is voor transnationale mobilisatie volgt immers niet zozeer uit de globalisering (dat is slechts een 'verzamelkreet'), als wel uit de contacten rond internationale instellingen. Deze voorwaarden lijken duidelijk vervuld te zijn wat de andersglobaliseringsbeweging betreft. In de 'case' voor ons onderzoek is die internationale instelling de Europese Unie, in andere gevallen bijvoorbeeld de WHO of het IMF.

Er is weinig verder onderzoek nodig om vast te stellen dat in het geval van de andersglobaliseringsbeweging aan de voorwaarden voor 'globale' bewegingen voldaan werd. Anders ligt het als men gaat kijken naar de algemene eigenschappen van sociale bewegingen.

Er hangt ondertussen al een zwaar ecologisch prijskaartje vast aan de discussie over wat een sociale beweging nu precies is en welke voorwaarden vervuld moeten zijn om van zo'n beweging te kunnen spreken: ontelbare bomen werden al geofferd op het altaar van de sociale bewegingsliteratuur. Della Porta

en Diani (1999: 14-16) slaagden er niettemin in vier kenmerken te distilleren die wetenschappers met verschillende theoretische en geografische achtergronden als relevant erkennen. Omdat dit de basis vormt voor ons onderzoek gaan we kort op deze vier kenmerken in.

Allereerst zijn er de *informele interactienetwerken*. Het kan hier gaan om zowel losse als strakke netwerken tussen individuen, groepen en/of organisaties. Daarin kan men nog drie verschillende types onderscheiden. Een eerste verbindt *verschillende organisaties zelf*, een tweede verbindt organisaties *via de militanten die ze gemeen hebben*, terwijl een derde de sociale netwerken benadrukt, *van waaruit militanten gerecruteerd kunnen worden*. Die laatsten zijn dikwijls gebaseerd op voorafgaande vormen van participatie aan acties of betogingen (Diani & Della Porta 1999: 112). Verder in dit artikel zullen we bekijken hoe sterk dit tweede en derde type van sociaal netwerk effectief zijn binnen de andersglobaliseringsbeweging.

Een tweede kenmerk dat aan sociale bewegingen wordt toegedicht, de *gedeelde overtuigingen*, krijgt in dit artikel de meeste aandacht. Deze overtuigingen hebben betrekking op de situatie zoals ze is (de geproblematiseerde realiteit) en de situatie zoals ze zou moeten zijn (het uiteindelijke doel van de beweging). Ze zijn verbonden met het ontstaan van een 'collectieve identiteit', die we kunnen beschrijven als een reeks attitudes, engagementen en gedragsregels waarvan men kan verwachten dat degenen die deze identiteit aannemen eraan voldoen (Friedman and McAdam 1992: 157). Ook hier zullen we onderzoeken in hoeverre de attitudes en overtuigingen van betogers uit verschillende sub-bewegingen overeenstemmen.

Op de laatste twee aspecten van de definitie gaan we maar zeer kort in omdat zij niet echt in het middelpunt van onze analyse staan, maar vooral omdat hun aanwezigheid binnen de andersglobaliseringsbeweging vanzelfsprekend is. Het gaat meer bepaald om de *noodzaak aan politiek en/of cultureel conflict* enerzijds en het *gebruik van protest* anderzijds. Wat het eerste betreft, kan men zonder twijfel stellen dat beide vormen van conflict een rol spelen in de andersglobalistische mobilisatie. Het tweede is niet enkel een voorwaarde voor het bestaan van sociale bewegingen maar ook de *conditio sine qua non* voor deze specifieke analyse.

Verder in dit artikel zullen we dus vooral de gedeelde overtuigingen en de interactie-netwerken onderzoeken. Dit op basis van onze gegevens over de protestacties naar aanleiding van de Europese Raad van Laken. Omdat het Belgische luik van de globale beweging hierin een grote rol speelde, gaan we eerst even dieper in op hun organisatie en mobilisatie voor de vermelde betoging.

De andersglobaliseringsbeweging in België

De Belgische andersglobaliseringsbeweging kan grofweg ingedeeld worden in vijf subcategorieën².

Nieuwe andersglobalistische organisaties.

De coalitie voor een andere globalisering mag dan al grotendeels opgebouwd zijn uit bestaande sociale bewegingen, de voorbije jaren kwamen toch ook in België een aantal nieuwe organisaties tot leven die als specifiek 'andersglobalistisch' kunnen worden beschouwd. De bekendste onder hen is

ongetwijfeld 'ATTAC' – gegroeid uit de strijd voor de Tobin-taks – waar zich, naast individuele leden, ook veel organisaties bij hebben aangesloten. Eveneens in deze categorie vinden we 'Indymedia'. De Belgische antenne van deze internationale beweging van media-activisten was de eerste op het Europese vasteland. En dan was er nog 'D14', een soort paraplu-organisatie die mobiliseerde voor de verschillende demonstraties tijdens de zes maanden van het Belgische Voorzitterschap van de Europese Unie in 2001. Vele organisaties waren lid van D14, waaronder organisaties uit sub-bewegingen zoals ATTAC-secties en noord-zuid-verenigingen maar ook scoutsgroepen en lokale afdelingen van partijen als de PVDA en Groen! (toen nog Agalev). Daarnaast zijn er de meer gevestigde sociale bewegingen. Gezien sommige echter meer gevestigd zijn dan andere kunnen we binnen deze categorie nóg een onderscheid maken tussen 'oude' en 'nieuwe' sociale bewegingen. De vakbonden worden meestal bij de eerste en (onder meer) de vredes-, noordzuid- en milieubeweging bij de tweede groep ingedeeld (O'Brien, Goetz et al. 2000: 75).

'Oude' sociale bewegingen

Hoewel de *vakbeweging* geen onbelangrijke rol speelt op het vlak van financiering en mobilisatie van het andersglobalistisch protest, nemen de vakbonden waarschijnlijk de meest dubbelzinnige positie in binnen de beweging. Zo houden ze aparte betogingen. Dat was ook het geval tijdens het Belgische EU-voorzitterschap: in Gent op een andere plaats, in Brussel zelfs op een andere dag. De reden die hiervoor meestal wordt opgegeven is de vrees voor gewelduitpattingen. Niet alle vakbondsmilitanten kunnen zich echter in deze terughoudendheid vinden.

Sommige afdelingen van het ABVV en het ACV zijn aangesloten bij ATTAC en er was bijvoorbeeld ook een belangrijke delegatie vakbondsmensen aanwezig op de betoging van 14 december 2001, onder meer van het toenmalige SABENA en van De Post.

Nieuwe sociale bewegingen.

De vier belangrijkste Belgische *vredesorganisaties* sloten zich aan bij het andersglobalistische protest. Voor één van de grootste, “Vrede vzw” past dit in een lange traditie want ze is sinds 1948 lid van de World Peace Council, die ondubbelzinnig ten strijde trekt tegen de Nieuwe Wereld Orde en de neo-liberale globalisering. Bovendien werken alle Belgische vredesorganisaties samen in het ‘European Platform for Conflict Prevention’, dat het contact tussen de verschillende organisaties wil bevorderen.

De Belgische *noord-zuid-beweging*, van haar kant, onderging enkele jaren geleden een structurele hervorming, waarbij de individuele agenda’s van de NGO’s grotendeels werden opgegeven en de nadruk meer kwam te liggen op de contacten met andere relevante actoren zoals de milieubeweging, maar ook met de andersglobaliseringsbeweging. De *milieubeweging* kent eveneens een lange traditie van samenwerking en integratie in België met sterke paraplu-organisaties per gewest die als officiële gesprekspartner zijn erkend door de overheid. Eén van de aangesloten organisaties is een grote jeugdvereniging die zichzelf ook openlijk heeft geassocieerd met de andersglobalisten.

Politieke organisaties.

Vooraf delegaties van Groen! en ECOLO, SP.a en PS en Spirit (toen nog zelfstandig) waren in Laken aanwezig. De groenen hebben inhoudelijk duidelijk affiniteit met de strijd voor een an-

dere globalisering. Bij de socialisten is het vooral de PS die inhoudelijk en openlijk aansluiting zocht bij de beweging (Sinardet 2003). Gezien beide stromingen in de toenmalige regeringen vertegenwoordigd waren, werd hun aanwezigheid echter niet door iedereen in dezelfde mate geapprecieerd. De PVDA-PTB is dan weer sterker op het terrein geëngageerd binnen de beweging en mist vooral geen enkele kans om voor protestacties te mobiliseren. Verder is er nog een reeks andere (extrem-)linkse bewegingen, een amalgaam van marxisten, leninisten, trotskisten en maoïsten. Zij vormen ongetwijfeld de meest militant anti-kapitalistische fractie van de demonstranten, samen met de veelbesproken anarchisten (kleine goed georganiseerde groepen als het ‘Black Block’), die meestal het nieuws halen in verband met geweldspattingen. Uiteraard maakten deze laatsten helemaal geen deel uit van de organisatie van de betoging. Bovendien waren velen onder hen afkomstig uit het buitenland.

Extra movement-organisaties

Terwijl sommige politieke organisaties dus tot op zekere hoogte wel meewerkten aan de voorbereidingen van de betoging, was dit absoluut niet het geval met degene die zich – zoals de verzamelaar al verraadt – buiten de beweging (‘extra movement’) bevinden. Dit soort organisaties kan zich aansluiten bij protestacties, hoewel ze niet werkelijk politiek actief zijn. Net daarom kunnen ze de legitimiteit en ruimere participatie van bestaande bewegingen verhogen, evenals door hun interactie met brede segmenten in de maatschappij (McCarthy 1996). Al vanaf Seattle zijn deze organisaties vaste waarden bij anders-globalistische protestacties. Hun samenstelling varieert echter naargelang de lokale specificiteiten. In België gaat

het vooral om scoutsgroepen, studentenclubs, maar ook netwerken van vrienden of wijkcomités.

De organisaties in de twee laatste categorieën ontlene hun belang vooral aan hun aanwezigheid op demonstraties, maar namen meestal niet deel aan de effectieve organisatie daarvan, hoewel ze misschien wel een platformtekst ondertekenden of intensief mobiliseerden in eigen rangen. De meeste opereerden duidelijk in de marges van de beweging en kunnen dan ook niet beschouwd worden als een wezenlijk deel daarvan.³

Verschillen en samenwerking

In het licht van het cohesievraagstuk is het niet onbelangrijk in te gaan op de verschillen tussen deze bewegingen. Eén van de opvallendste scheidslijnen is ongetwijfeld die tussen oude en nieuwe sociale bewegingen. De laatsten zijn meestal minder strikt hiërarchisch georganiseerd, zonder sterk leiderschap maar met de nadruk op kleine groepen en een sterke lokale verankering. De conflicten waarop zij zich richten hebben meestal eerder betrekking op symbolische goederen dan op zuiver politieke of economische: de nadruk ligt op betekenissen, levensstijl en persoonlijke en collectieve identiteiten (Diani and Eyerman 1992). De oude sociale bewegingen kennen daarentegen een meer corporatistische traditie. Deze scheidslijn is ook in België aanwezig en kwam opnieuw tot uiting naar aanleiding van het Laken-protest toen de vakbonden besloten hun eigen betoging te houden op 13 december en niet officieel de andersglobalistische actie teervoegen die de dag nadien plaats vond. Nochtans was er bijvoorbeeld een jaar eerder in Nice wel een gezamenlijke demonstratie geweest. Er was wel een belangrijke afvaardiging van de vakbonden present op de andersglobalistische

demonstratie van 14 december. Vraag is nu of deze scheidslijn ook doorweegt tot op het niveau van de leden van de verschillende bewegingen. Dit zal verder blijken uit de resultaten.

Veel van de organisaties die uiteindelijk deelnamen aan de demonstratie in Laken hadden zich verenigd in een netwerk met de naam 'Another Europe for Another World'. Het ging niet enkel om de Belgische afdelingen van ATTAC, ontwikkelings-ngo's, milieu- en vredesbewegingen maar ook om sommige buitenlandse zusterafdelingen. Sommige ngo's ondertekenden louter passief de platformtekst van het netwerk zonder de organisatie ervan actief te ondersteunen. Daarnaast organiseerden zo'n 40 ngo's nog een andere vorm van samenwerking onder de noemer 'NGO-forum'. Dit bekommerde zich om vier centrale thema's: ontwikkeling, milieu, vrede en asiel. Ook de vakbonden waren hierop uitgenodigd: zij zaten zelfs een workshop voor over werknemersrechten. Bovendien mobiliseerde het NGO-forum om deel te nemen aan de vakbondsbetoging van 13 december.

De diverse organisaties organiseerden uiteindelijk twee grote en enkele kleinere demonstraties. De twee grote protestmarsen werden gehouden op 13 en 14 december. De eerste was een groot-schalige internationale vakbondsmantifestatie (zo'n 80.000 mensen), de tweede een 'typische' anders-globalistische betoging (zo'n 20.000 mensen), die al de hierboven vermelde groepen bevatte, inclusief afdelingen van de vakbonden.

De belangrijkste conclusie uit deze summier beschrijving is dat diversiteit duidelijk één van de kerneigenschappen is van de Belgische andersglobaliseringsbeweging. Dat blijkt uit de samenstelling van de beweging, de samenstelling

van het organiserende netwerk en uit de demonstraties zelf. Of een gelijkaardige diversiteit ook kan teruggevonden worden onder de betogers, zal blijken uit de volgende paragrafen.

Resultaten

Om de veelbesproken cohesie van de andersglobaliseringsbeweging empirisch te onderzoeken, hebben we een grote survey uitgevoerd onder demonstranten die aanwezig waren op de andersglobalistische manifestatie tegen de EU-top in Laken op 14 december 2001.

Deelnemers aan protestdemonstraties interviewen is geen veel voorkomende onderzoekstechniek. Voor zover we weten, werd ze maar in enkele studies gebruikt. We volgden hier vooral de methode van het Franse onderzoeksteam van o.m. Favre, Mayer and Fillieule, waarbij alle deelnemers aan een manifestatie een gelijke kans hebben om geïnterviewd te worden (Favre, Fillieule et al. 1997). 1000 vragenlijsten werden uitgedeeld, waarvan er in totaal 378 ingevuld werden teruggestuurd door de respondenten. Dergelijke 'response rate' van bijna 40 procent wordt als zeer bevredigend beschouwd

voor een anonieme survey zonder herinneringsboodschappen. Onze inspanning leidde dus tot een vrij uniek bestand van gegevens over andersglobalistische demonstranten, die in wat volgt besproken wordt.

Gedeelde overtuigingen

Allereerst onderzoeken we de cohesie op het vlak van opinies en attitudes. Dit stemt overeen met het concept van 'gedeelde overtuigingen' dat hierboven werd besproken.

Opinies over institutionele thema's

De stelling in onderstaande tabel richt zich meteen op een vrij fundamentele vraag waar de andersglobaliseringsbeweging al van in het begin mee geconfronteerd werd. Ze wordt ook veruitwendigd in de discussies over de naam van de beweging: antiglobalistisch of andersglobalistisch. Volgens de cijfers in tabel 2 bestaat er een grote meerderheid onder de betogers om voor eens en voor altijd als andersglobalisten door het leven te gaan. Slechts 6,6 procent van het totale aantal demonstranten is het oneens met de stelling dat de demonstratie voor een andere globa-

Deze demonstratie is niet gericht tegen globalisering, maar wel voor een andere globalisering	Actief lidmaatschap					totaal
	anders globalistische organisatie	vakbond	vredes beweging	noord-zuid beweging	milieu-beweging	
eens	89,8	75,7	85,3	98,1	79,3	86,7
noch eens, noch oneens	5,1	10,8	11,8	0,0	3,4	6,6
oneens	5,1	13,5	2,9	1,9	17,2	6,6
N = 248	100	100	100	100	100	100

Tabel 1: Onderschrijving van de stelling over 'anti'-globalisering per sub-beweging⁴

lisering pleit. Rond dit hete hangijzer zien we dus een ruime consensus bij de betogers, zowel binnen de militanten van de verschillende sub-bewegingen als over de verschillende subbewegingen heen.

Niettemin zijn er toch enkele interne verschillen. Twee sub-bewegingen wijken enigszins af van het uitgesproken verwerpen van de 'anti'-dimensie. Dat zijn de vakbondsleden (die misschien vrezen voor de gevolgen van globalisering op de binnenlandse werkzekerheid) maar vooral de milieu-activisten (met meer dan 17 procent). De andersglobalisten, vredesactivisten en noordzuid-activisten zijn het allen bijna volmondig eens met de stelling. De opvallende consensus onder de noordzuid-activisten (nog geen 2 procent is het oneens) is misschien niet zo verwonderlijk omdat zij er zich van bewust zijn dat globalisering op zich niet noodzakelijk nadelig is voor derde wereld-landen. Het is de huidige globalisering met haar oneerlijke handelssysteem dat hen vooral een doorn in het oog is. Verder is het zeer interessant dat de sterkst betrokkenen bij de stelling, de andersglobalisten zelf, ze eveneens in zeer ruime mate onderschrijven. Ook dit is weer niet zo verrassend vermits veel

andersglobalistische organisaties zich al langer verweren tegen het 'anti-globalistische label' dat ze opgeplakt krijgen. Ondanks – al bij al kleine – verschillen is er dus sprake van een vrij ruime consensus op dit vlak.

Vraag is nu of deze behouden blijft als er wordt gepeild naar meer concrete institutionele eisen.

Een ruime meerderheid van de betogers onderschrijft de stelling over geheime besluitvorming. Het is opvallend dat de andersglobalisten het minst vertegenwoordigd zijn in de 'eens'-categorie, hoewel het nog steeds over een overweldigend percentage van 87,2 procent gaat. Misschien gaan sommigen ervan uit dat internationale instellingen toch foute beslissingen nemen en wordt het dan ook minder relevant of deze al dan niet in alle openheid worden genomen. Of dit het geval is zal duidelijker worden wanneer we de opinies over beleids-thema's bekijken. Sowieso is het verschil met andere sub-bewegingen marginaal en is de samenhang op dit vlak frappant.

Het is dus duidelijk dat de demonstranten het eens zijn over de diagnose, maar waar ze het meest op aangesproken worden is hun onvermogen om een duidelijke

Internationale instellingen nemen teveel beslissingen achter gesloten deuren	Actief lidmaatschap					totaal
	anders globalistische organisatie	vakbond	vredes beweging	noord-zuid beweging	milieu-beweging	
eens	87,2	92,9	94,3	94,7	88,4	91,4
noch eens, noch oneens	7,7	0,0	0,0	3,8	3,6	3,9
oneens	5,1	8,1	5,7	1,5	3,6	4,6
N = 248	100	100	100	100	100	100

Tabel 2: Onderschrijving van de stelling over 'geheime besluitvorming van internationale instellingen'

lijke remedie voor te schrijven. De vrede-beweging biedt bijvoorbeeld een duidelijk positief alternatief tegenover het probleem dat ze aanklaagt door niet door het leven te gaan als 'anti-oorlogs-beweging'. Anders ligt het bij de naamgeving van de anti- of andersglobalisten, die twijfels oproept over wat de beweging gemeen heeft om een positieve normatieve fundering te verschaffen (Lynch, 160). Vraag is of de opinies van de demonstranten deze twijfels weerspiegelen.

Tabel 3 toont daarover een minder coherent beeld, zowel binnen afzonderlijke sub-bewegingen als over de verschillende bewegingen heen. Echt verwonderlijk is dat niet, gezien het feit dat er reeds ten tijde van het Seattle-protest geen consensus was over het afschaffen, dan wel het hervormen van de WHO (Smith 2001: 3).

De milieu-activisten zijn de meest fervente tegenstanders van de afschaffing van internationale instellingen. Het feit dat milieuverloedering per definitie een internationaal probleem is dat aangepakt moet worden door internationale samenwerking speelt hier hoogstwaarschijnlijk een rol. Het is immers precies via instellingen zoals de Europese Unie dat strengere milieuregels in het recente verleden van kracht zijn geworden.

De andersglobalisten verwerpen daarentegen het meest resoluut internationale instellingen. Dit lijkt tegenstrijdig met de eerdere verwerping van 'anti'-globalisme uit tabel 1. Het is echter mogelijk dat de betogers specifiek problemen hebben met het (neo-liberale) beleid van de huidige internationale instellingen en geen mogelijkheden zien om WHO, IMF of Wereldbank in positieve zin om te buigen. Het impliceert dus niet noodzakelijk een algemene

Internationale instellingen zouden afgeschaft moeten worden	Actief lidmaatschap					totaal
	anders globalistische organisatie	vakbond	vredes beweging	noord-zuid beweging	milieu-beweging	
eens	37,8	29,7	20,0	13,7	17,8	24,2
noch eens, noch oneens	16,2	32,4	28,6	19,6	14,3	21,5
Oneens	35,9	37,8	51,5	66,7	67,9	54,4
N = 248	100	100	100	100	100	100

Tabel 3: Onderschrijving van de stelling over de 'afschaffing van internationale instellingen' per sub-beweging

Hoewel individuele verschillen tussen de bewegingen blijven bestaan, kunnen we een scheidslijn ontwaren tussen de nieuwe sociale bewegingen (waar nooit meer dan 20 procent het eens is) aan de ene kant en de vakbonden (bijna 30 procent) en de andersglobalisten (37,8 procent) aan de andere kant.

verwerping van internationale instellingen.

In ieder geval blijkt dat terwijl de Laken-demonstranten het onderling bijna volledig eens zijn in hun kritieken, ze minder cohesie vertonen als het op het formuleren van oplossingen aankomt.

Dit verschil in de graad van consensus weerspiegelt zich overigens op zeer concrete wijze. Terwijl manifestaties tegen de huidige globalisering massale steun kregen over de hele wereld, lijkt het veel moeilijker om een algemeen gedetailleerd andersglobalistisch platform op te stellen met ondubbelzinnige oplossingen voor de aangeklaagde problemen (cf. de moeizame besprekingen hierover in Porto Allegre).

Opinies over beleidsdomeinen

Vervolgens staan we stil bij de mate van cohesie rond enkele van de inhoudelijke eisen van de beweging: zijn de demonstranten het ook eens over het beleid van internationale instellingen? Omdat het doelwit van de betogers in Laken in de eerste plaats de Europese Unie was, hebben onze stellingen specifiek betrekking op deze organisatie.

len dat enkel een zeer kleine minderheid, verdeeld over de verschillende subbewegingen, de stelling verwerpt. Dat lag in de lijn der verwachtingen. Een kleine 10 procent van de respondenten was het eens noch oneens. Bijna 70 procent van deze onbesliste demonstranten bevindt zich binnen de noord-zuid-beweging. Dat is vrij verwonderlijk, want één van de redenen die door andersglobalisten het meeste gegeven wordt voor de verwerping van het huidige vrijhandelssysteem is precies het nefaste effect hiervan op derde wereldlanden.

Veel minder verbazend is dat de leden van andersglobalistische organisaties zich het meest terugvinden in de stelling. Opnieuw meer onverwacht is dat de vakbondsleden vrij dicht achter hen op de tweede plaats eindigen: dit stemt niet echt overeen met de hierboven besproken beeldvorming van de vak-

De EU steunt het vrijhandelssysteem te sterk	Actief lidmaatschap					totaal
	anders globalistische organisatie	vakbond	vredes beweging	noord-zuid beweging	milieu-beweging	
eens	94,7	94,3	86,2	80,8	100,0	89,2
noch eens, noch oneens	5,3	3,1	8,8	17,3	0,0	8,7
Oneens	0,0	2,6	2,9	1,9	0,0	2,1
N = 248	100	100	100	100	100	100

Tabel 4: Onderschrijving van de stelling over vrijhandel per sub-beweging

We focussen eerst op één van de algemene kernthema's van de andersglobalisten: de verwerping van een ongebreideld vrijhandelssysteem. Omdat dit centraal staat in de andersglobalistische 'ideologie' is het belangrijk te kijken naar de graad van cohesie rond dit specifieke thema. Eén blik op tabel 6 volstaat om vast te stel-

beweging als zijnde meer geïntegreerd in de bestaande structuren en met de daaruit voortvloeiende eerdere vaststellingen rond haar standpunt over de WHO. Uit beide kan men immers afleiden dat vakbondsleden positiever zouden staan tegenover handelsliberalisering dan andere sociale bewegingen (O'Brien, Goetz et al. 2000:

67). De cijfers over de vakbonden kunnen waarschijnlijk verklaard worden door het feit dat deze observaties sterk op de VS gericht zijn en niet zomaar naar de Belgische realiteit kunnen overgeplaatst worden. Daarnaast moet er ook rekening gehouden worden met het feit dat, gezien er een officiële vakbondsbetoging was de dag voorafgaand aan die van de andersglobalisten, onze antwoorden van vakbondsmilitanten niet helemaal representatief zullen zijn voor het geheel van de vakbondsleden maar enkel voor degene die ervoor kozen om de demonstratie van 14 december bij te wonen.

na de vakbondsleden, de betogers die er niet van overtuigd zijn dat de rol van de EU in het milieubeleid niet bevredigend is vooral kunnen gevonden worden bij milieuorganisaties zelf. Iets meer dan 17 procent onder hen was het niet eens met de geponeerde stelling, terwijl dit cijfer bij de andere groepen maar rond de 5 procent lag. Een mogelijke verklaring voor deze op het eerste zicht vrij verbluffende cijfers kan liggen in de meer uitgebreide kennis die aanhangers van de milieubeweging hebben over het EU-beleid op dit vlak en dat sommigen onder hen dit tot op zekere hoogte als bevredigend beschouwen.

De EU heeft niet genoeg aandacht voor duurzame ontwikkeling en milieubescherming	Actief lidmaatschap					totaal
	andere globalistische organisatie	vakbond	vredes beweging	noord-zuid beweging	milieu-beweging	
eens	94,4	80,5	94,3	94,3	85,8	89,7
noch eens, noch oneens	2,9	13,9	5,7	3,8	10,7	7,3
Oneens	2,7	5,6	0,0	1,9	3,6	2,6
N = 248	100	100	100	100	100	100

Tabel 5: Onderschrijving van de stelling over het milieubeleid van de EU per sub-beweging

Een ruime consensus over deze algemene inhoudelijke stelling is misschien niet zo verwonderlijk. Daarom richten we ons nu op een deelaspect, dat als de 'core business' van één van de deelbewegingen kan beschouwd worden. Meer bepaald de aandacht van de EU voor duurzame ontwikkeling en milieubehoud. De resultaten in tabel 6 gaan in tegen de veronderstelling dat de leden van een bepaalde subbeweging enkel oog zouden hebben voor de thema's die hun eigen organisatie naar voren schuift. Zo blijken bijna alle andersglobalisten, vredes- en noordzuid-activisten betrokken bij de milieuproblematiek. Nog veel verrassender is dat,

Het moet inderdaad gezegd dat een groot deel van de EU-regelgeving in het verleden milieuthema's betrof. Deze opinie lijkt de milieuactivisten er echter niet van te weerhouden om in die mate aandacht te schenken aan andere bezorgdheden van de andersglobaliseringsbeweging dat ze ook hun protestacties vervoegen. Misschien heeft dit te maken met het feit dat sommige van de andere betwiste beleidsdomeinen ook een negatief effect kunnen hebben op milieubescherming. Daarnaast mag niet vergeten worden dat demonstranten tegelijkertijd lid kunnen zijn van verschillende organisaties en dus meerdere bekommernissen kunnen

hebben. Hoe dan ook, het is duidelijk dat er binnen de algemene beweging een hoge mate van consensus heerst over de 'sub-eis' rond milieu.

Strategieën en acties

Opvattingen hebben is één zaak, er concrete daden aan vastknopen een hele andere. Gedrag aan opinie koppelen kan gezien worden als een intensere manier om met een bepaald thema om te gaan. Daarom is het belangrijk om te onderzoeken of de relatief hoge consensus die naar voren kwam op het vlak van opinies ook aanwezig is wanneer het op actie aankomt.

Lidmaatschap van meerdere sub-bewegingen

De twee volgende tabellen bieden een vrij duidelijk zicht op de mate waarin voldaan wordt aan het tweede type netwerk dat organisaties verbindt 'via militanten die ze gemeen hebben' (Diani & Della Porta 1999: 112)⁵.

Uit tabel 6 blijkt dat bijna een vierde van de demonstranten aangesloten zijn bij twee of drie verschillende organisaties. Men zou kunnen verwachten dat de andersglobalisten het sterkst vertegenwoordigd zouden zijn in deze categorieën, maar het tegendeel is waar: het zijn vooral de militanten van de nieu

	Actief lidmaatschap					totaal
	anders globalistische organisatie	vakbond	vredes beweging	noord-zuid beweging	milieu-beweging	
lid van 1	74,4	67,6	48,6	56,6	51,7	75,8
lid van 2	20,5	27,0	48,6	39,6	41,4	22,2
lid van 3	5,1	5,4	2,9	3,8	6,9	2,0
N = 248	100	100	100	100	100	100

Tabel 6: Mate van lidmaatschap van sub-bewegingen

	anders globalistische organisatie	vakbond	vredes beweging	noord-zuid beweging	milieu-beweging	totaal
andersglobalistische organisatie	0	15,4	5,1	2,6	7,7	30,8
Vakbond	16,2	0	2,7	8,1	10,8	37,8
Vredesbeweging	5,7	2,9	0	40	5,7	54,3
noord-zuid beweging	1,9	5,7	26,4	0	13,2	47,2
Milieubeweging	10,3	13,8	6,9	24,1	0	55,1
N = 133	34,1	37,8	41,1	74,8	37,4	

Tabel 7: Detail van lidmaatschap onder de subbewegingen

we sociale bewegingen die in 43,4 tot 51,5 procent van de gevallen andere organisaties hebben vervoegd.

Tabel 7 biedt een meer gedetailleerd beeld van het web van wederzijdse afhankelijkheid tussen de verschillende subbewegingen. Het valt sterk op dat leden van een specifieke andersglobalistische vereniging als ATTAC, het minst ook een lidkaart van een organisatie uit een andere sub-beweging bezitten (hoewel nog steeds meer dan 30 procent die wél heeft). Dit werkt uiteraard in twee richtingen. Met de uitzondering van vakbondsleden, behoren aanhangers van andere bewegingen niet zo vaak ook tot een andersglobalistische organisatie. Er is met andere woorden inderdaad sprake van een duidelijk wederzijds verband tussen andersglobalisten en vakbondsmilitanten. Maar er is een nog veel sterker verband tussen de andere drie bewegingen. Zo zijn er 40 procent vredesactivisten die de Noordzuid-kloof serieus genoeg nemen om lid te worden van een organisatie die zich die problematiek aantrekt. De beweging met de hoogste concentratie aanhangers die ook andere organisaties vervoegen (55,1 procent) is de milieubeweging. Het is met andere woorden onder de nieuwe sociale be-

wegingen dat we een netwerk kunnen ontwaren. Het lijkt erop dat de andersglobalistische organisaties niet degenen zijn die eenheid creëren, maar ook dat dit niet echt nodig is omdat de bewegingen die hen hebben vervoegd dat al op zichzelf hebben gedaan.

Deelname aan acties van meerdere sub-bewegingen

Als we ervan uitgaan dat betrokkenheid bij de thema's die de 'core business' uitmaken van andere organisaties de eerste stap is en effectief lid worden van één of meerdere van deze organisaties een stap verder, dan kunnen we de effectieve aanwezigheid op een manifestatie van een andere beweging als één van de meest verregaande indicatoren van horizontale cohesie beschouwen. Daarom zullen we in wat volgt proberen een duidelijker zicht te krijgen op het derde type netwerk (Diani and Della Porta 1999: 112), de sociale netwerken die 'de recruitering van activisten mogelijk maakt' en dikwijls gebaseerd is op 'voorafgaande vormen van participatie'. We vroegen de aanwezigen op 14 december of ze aan eerdere demonstraties hadden deelgenomen en welke dat precies waren.

	Actief lidmaatschap					totaal
	Anders Globalistische organisatie	vakbond	vredes beweging	noord-zuid beweging	milieu-beweging	
andersglobalistische betoging	76,9	86,5	80,0	71,7	58,6	72,83
Vakbondsbetoging	43,6	89,2	31,4	38,5	39,3	44,3
Vredesbetoging	71,8	81,1	97,1	80,8	60,7	74,98
Milieubetoging	48,7	62,2	45,7	44,2	67,9	54,35
N = 248	60,25	79,75	63,55	58,8	56,63	61,62

Tabel 8: Mate van deelname aan acties van sub-bewegingen

In tegenstelling tot de verwachtingen zijn de percentages hier nog hoger dan diegene uit de vorige tabel. Het laagste percentage demonstranten dat meeliep in een betoging van een andere subbeweging bedraagt 31,4 procent, terwijl in 12 van de 20 gevallen uit tabel 11 de percentages boven de 60 procent reiken. Uiteraard zijn leden van de individuele bewegingen meestal het vaakst naar hun 'eigen' demonstraties gegaan, maar in sommige gevallen worden ze hierin overtroefd door leden van andere organisaties. Zo is het aantal vakbondsleden en vredesactivisten dat een vorig andersglobalistisch protest vervoegde bijvoorbeeld hoger dan het aantal andersglobalisten dat dit deed. In overeenstemming met onze vorige resultaten over het gelijktijdig lidmaatschap van verschillende subbewegingen, is de participatie van andersglobalisten in andere betogingen opnieuw eerder laag in vergelijking met de andere bewegingen. Heel opvallend is dan weer de positie die ingenomen wordt door de vakbonden die – in tegenstelling tot het feit dat ze niet dikwijls lid zijn van andere organisaties – hun reputatie van 'professionele demonstranten' waarmaken. Na de leden van de organiserende beweging zelf, vormen ze telkens de tweede grootste categorie van betogers die andere optochten vervoegt. Dit is echter volstrekt niet wederzijds vermits bij al de andere bewegingen de deelname aan vakbonds-demonstraties telkens het laagste is. Samengevat lijkt dit alles te wijzen in de richting van een samenhangende andersglobaliseringsbeweging op niveau van leden en manifestanten.

Besluit

De problematiek van de cohesie van de andersglobaliseringsbeweging werd tot

nu vooral in abstract-theoretische termen besproken en leidde soms tot een stellingenoorlog tussen voor- en tegenstanders, maar ook onder sommige fracties binnen de medestanders. In dit artikel hebben we gepoogd om vanuit een zeer empirische invalshoek een beter zicht te krijgen op die veelbesproken cohesie. Uiteraard moet met conclusies op basis van deze unieke maar niettemin beperkte gegevens, voorzichtig omgesprongen worden. Toch kwamen een aantal zaken duidelijk uit bovenstaande gegevens naar voren.

Zo kan men stellen dat de betogers op de Laken-demonstratie een *comprehensive demand-set* hebben tegenover de ruime thematiek van de globalisering. Dat uit zich met betrekking tot specifieke subeisen van de beweging en de prioriteiten die de respondenten aangaven. Wel is het zo dat de opinies meer gearticuleerd zijn over beleidsgerichte thema's dan over institutionele. Hierbij kwamen ook enkele verschillen tussen de sub-bewegingen naar boven. Bovendien bleek de consensus groter wat de kritieken op de globalisering betreft dan wat de mogelijke oplossingen betreft. Niettemin kan men algemeen spreken van een hoge graad van cohesie.

Meer verwonderlijk is het feit dat deze ook tevoorschijn komt met betrekking tot het gedrag dat met andersglobalistische opinies verbonden is. Dat bleek uit de mate waarin betogers lid zijn van meerdere organisaties uit de andere sub-bewegingen en nog meer uit de mate waarin ze deelnemen aan betogingen en acties van die andere sub-bewegingen. Dit is erg opmerkelijk, want deze kunnen allebei beschouwd worden als een meer verregaande vorm van cohesie dan overeenstemmende opinies.

Weliswaar hebben we hier maar één – zij het wel een essentieel – aspect van de algehele cohesie van de andersglobaliseringsbeweging onder de loep genomen. Toch valt daarin op dat het algemene beeld er één van een sub-

stantiële mate van samenhang is onder de leden van de subbewegingen die de andersglobaliseringsbeweging uitmaken. De mate waarin dit zich ook op andere vlakken vertaalt zal moeten blijken uit verder onderzoek.

[Noten]

- ¹ Voor een volledig overzicht van de verschillende vormen van cohesie, zie: Bursens, P. en Sinardet, D. (2004), 'The anti-globalisation-movement and International Organisations: Horizontal Cohesion of the Laeken Protesters', ingediend bij 'Perspectives on European Politics and Society'.
- ² Dit overzicht is grotendeels gebaseerd op de situatie ten tijde van de uitvoering van het onderzoek.
- ³ Daarom besloten we ook om deze niet als een aparte categorie weer te geven in de analyses. Het totale aantal vertegenwoordigers van politieke partijen was sowieso al beperkt, wat tot representativiteitsproblemen kon leiden. Bovendien waren vele leden van politieke partijen eveneens aangesloten bij één van de sub-bewegingen uit de andere categorieën (en vice versa), waardoor ze dan weer oververtegenwoordigd zouden kunnen zijn in de cijfers. Dit geldt ook voor het belangrijke aandeel respondenten dat aangesloten was bij een kleine organisatie of bij geen enkele. De meeste van die kleine verenigingen waren irrelevant voor dit artikel omdat het meestal ging over hobby-, jeugd- of culturele verenigingen.
- ⁴ Het is niet onbelangrijk te weten dat sommige demonstranten in het bezit waren van een lidkaart van verschillende organisaties die tot verschillende sub-bewegingen behoorden. Dit is een belangrijke indicator van cohesie waar we later meer uitvoerig op zullen ingaan. Dit betekent echter ook dat de totalen in de tabellen niet berekend zijn als de som van de verschillende respondenten per sub-beweging – vermits sommige respondenten in dat geval twee of zelfs drie keer voor zouden komen in die totalen, maar wel als de som van het totaal aantal respondenten.
- ⁵ In onze vragenlijst konden respondenten maximum drie organisaties aangeven waar ze lid van zijn. Daarom bestaat de mogelijkheid dat sommige respondenten die zich in de categorie van het drievoudig lidmaatschap bevinden ook een lidkaart bezitten van een vierde of vijfde relevante organisatie. Gezien het beperkt aantal respondenten in de derde categorie zal dit aantal echter hoogstwaarschijnlijk verwaarloosbaar zijn. In verband hiermee, is het belangrijk om de totalen in het achterhoofd te houden wanneer men deze tabel leest. Vermits we onderzoeken in welke mate betogers lid zijn van meerdere organisaties, is het evident dat betogers die lid zijn van drie organisaties drie keer zullen vertegenwoordigd zijn in de cijfers van de verschillende sub-bewegingen maar slechts één keer in de totalen.

[Referenties]

- Boudon, R. (1999). *Le sens des valeurs*. Paris, Presses Universitaires.
- Bursens, P. en Sinardet, D. (2004), 'The anti-globalisation-movement and International Organisations: Horizontal Cohesion of the Laeken Protesters', ingediend bij 'Perspectives on European Politics and Society'.
- Diani, M. and D. Della Porta (1999). *Social Movements. An introduction*. Oxford, Blackwell.
- Diani, M. and R. Eyerman (1992). *Studying Collective Action*. London, Sage.
- Dumolyn, J. & P.T. Jones (2003). *Esperanza! Praktische theorie voor sociale bewegingen*. Gent, Academia Press.
- Favre, P., O. Fillieule, et al. (1997). 'La fin d'une étrange lacune de la sociologie

des mobilisations. L'étude par sondage des manifestants: fondements théoriques et solutions techniques." In: *Revue Française de Science Politique* 47: 3-28.

Friedman, D. and D. McAdam (1992). *Collective Identity and Activism: Networks, Choices and the Life of a Social Movement*. In: *Frontiers in Social Movement Theory*. A. D. Morris and C. M. Mueller. New Haven, Yale University Press: 156-173.

Imig, D. and S. Tarrow (2002). La contestation politique dans l'Europe en formation. In: *L'action collective en Europe. Collective action in Europe*. R. Balme, D. Chabanet and V. Wright. Paris, Presses de Sciences Po.

Kitschelt, H. and R. Smyth (2002). "Programmatic Party Cohesion in Emerging Postcommunist Democracies. Russia in Comparative Context." In: *Comparative Political Studies* 35(10): 1228-1256.

Lynch, C. (1998). "Social movements and the problem of globalisation." In: *Alternatives* 23(2): 149-174.

McCarthy, J. D. (1996). Mobilizing Structures: Constraints and Opportunities: Adopting, Adapting and Inventing. In: *Political Opportunities, Mobilizing Structures and Framing: Social Movement Dynamics*. D. McAdam, J. D. McCarthy and M. N. Zald. New York, Cambridge University Press: 141-151.

Mestrum, F. (e.a.) (2003). 10 jaar Samenleving en Politiek, bijlage bij *Samenleving en politiek*. *Themanummer: Mondialisering en verzet*. 10: 10 - 2003

O'Brien, R., A. M. Goetz, et al. (2000). *Contesting Global Governance. Multilateral Economic Institutions and Global Social Movements*. Cambridge, University Press.

Sinardet, D. (2003). "Vlaamse en Franstalige stembusgang: zelfde vlag, andere lading." In: *Samenleving en Politiek* 10(6): 19-29.

Smith, J. (2001). "Globalizing Resistance: The Battle of Seattle and the Future of Social Movements." In: *Mobilization: an International Journal* 6(1): 1-20.

Tarrow, S. (2001). Contentious Politics in a Composite Polity. In: *Contentious Europeans. Protest and Politics in an Emerging Polity*. D. Imig and S. Tarrow. Lanham, Rowman & Littlefield Publishers: 233-251.

[Bio]

Dave Sinardet is verbonden aan de faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen van de Universiteit Antwerpen. Hij werkt o.a. rond nationale identiteit en natievorming (en de rol van de media daarin). Op dit moment bereidt hij onder meer een doctoraal proefschrift voor over de wederzijdse beeldvorming Vlaanderen-Wallonië via de media. Hij deed onderzoek naar de invloed van middenveld en media op de legitimiteit van internationale instellingen. Dave Sinardet publiceert regelmatig over binnenlandse politieke thema's zoals de communautaire verhoudingen in België. Contact: dave.sinardet@ua.ac.be.

Peter Bursens is verbonden aan de faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen van de Universiteit Antwerpen waar hij Europese integratie en buitenlands beleid doceert. Zijn onderzoeksinteresses situeren zich in de sfeer van Europese integratie en meer bepaald in de vraagstukken van europeanisering, legitimiteit in de EU, Europees milieu en asielbeleid, onderwijs over de EU en de gevolgen van complexe meerlagige bestuurlijke systemen. Contact: peter.bursens@ua.ac.be.